

Bożena Sieradzka-Baziur
Instytut Języka Polskiego PAN w Krakowie
sieradzka4@gmail.com

Komunikowanie i wyrażanie emocji w tekstach średniowiecznych na podstawie *Słownika pojęciowego języka staropolskiego**

ABSTRACT: Sieradzka-Baziur Bożena, *Komunikowanie i wyrażanie emocji w tekstach średniowiecznych na podstawie Słownika pojęciowego języka staropolskiego* (Communicating and Expressing Emotions in Polish Medieval Texts on the Basis of *The Conceptual Dictionary of Old Polish*). "Poznańskie Studia Slawistyczne" 9. Poznań 2015. Publishing House of the Poznań Society for the Advancement of the Arts and Sciences, pp. 369–379. ISSN 2084-3011.

The linguistic ways of presenting emotions such as communicating and expressing emotions in Polish medieval texts have not been the subject of linguistic analysis. The majority of the oldest linguistic relics are mostly the texts published both in transliterated and transcribed versions and may constitute a basis for large-scale research of vocabulary. *Słownik staropolski 1953–2002* (*The Dictionary of Old Polish 1953–2002*) and resulting *The Conceptual Dictionary of Old Polish* are a valuable help in the analysis of presenting emotions in medieval texts. The article presents the categories of concepts in *The Conceptual Dictionary of Old Polish* that concern emotions. The autosemantic continuous and discontinuous units are assigned to 26 conceptual categories concerning EMOTIONS. The contents of the category SHAME from *The Conceptual Dictionary of Old Polish* are described in order to show the way of presenting data. The general principles of the comprehensive study on communicating and expressing emotions in Polish medieval texts have been formulated.

KEYWORDS: communicating emotions; expressing emotions; the language of medieval texts; conceptual dictionary

Emocje są doświadczane przez człowieka jako szczególny rodzaj stanu psychicznego. Odzwierciedlają stosunek podmiotu do samego siebie, innych ludzi czy zjawisk otaczającego świata. Uczucia¹ są najczęściej

---

*Projekt został sfinansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki. <spjs.ijp-pan.krakow.pl>.

¹W artykule używam zamiennie terminów emocja, uczucie, stan emocjonalny. Trzeba jednak zaznaczyć, że zgodnie z uzusem językowym leksemy 'uczucie' i 'emocja' mają różną walencję, o czym świadczy np. wyrażenie „uczucie spokoju”, a nie „emocja spokoju”.

wynikiem świadomej lub nieświadomej oceny jakiegoś zdarzenia. Człowiek postrzega emocje jako pozytywne, gdy zdarzenie jest zgodne z jego celami i interesami lub jako negatywne, gdy jest z nimi niezgodne. Emocjom towarzyszą, lub następują po nich, zmiany somatyczne, ekspresje mimiczne i pantomimiczne oraz zróżnicowane rodzaje zachowań (cf. Dołęcki 2007: 319–349; Reykowski 1974; Ekman, Davidson 1998). Uczucia są uzewnętrzniane przez człowieka za pomocą języka przy wykorzystaniu takich zabiegów jak komunikowanie i wyrażanie.

Komunikowanie uczuć przez ich podmiot lub narratora określane jest synonimicznie w literaturze językoznawczej jako opisywanie (opis) uczuć, sąd o uczuciach, relacjonowanie, referowanie, nazywanie emocji, informowanie o nich. Nadawca zawiadania odbiorców o przeżywanych przez siebie uczuciach, wypowiada sąd o swoich doznaniach, wykorzystując różnorodne nazwy stanów emocjonalnych, np.: „kocham cię”; „jest mi bardzo przykro”; „jestem oburzony”, lub używając frazeologizmów, np. „trzęsę się jak w febrze”. Komunikowanie uczuć to także opisy odnoszące się do tego, jak inne podmioty doświadczają emocji, np.: „zakochał się w Renacie”; „rozpierała ich duma”, oraz relacje na temat przyczyn i skutków uczuć. W celu opisanego uczuć nadawca lub narrator używają frazeologizmów, metafor, porównań czy symboli. Literatura dotycząca referowania emocji jest bardzo bogata (cf. np. Wierzbicka 1969, 1971; Buttler 1977, 1978; Grabias 1981; Zaron 1985; Pajdzińska 1990; Sieradzka 1995; Sieradzka-Baziur 2000, 2002a, 2011b; Mikołajczuk 2009; Wępa 2014).

Wyrażanie uczuć to sposób ich uzewnętrzniania przy wykorzystaniu językowych znaków ekspresywnych, takich jak np. ekspresywne, eksplcytne konstrukcje słowotwórcze (deminutywa, hipokorystyka, tu również formacje tworzone od imion własnych oraz augmentatywa i formacje motywowane, nacechowane pozytywnie i negatywnie), w których formant jest eksplcytnym wykładnikiem emocjonalności, *composita*, wyrazy o znaczeniach przenośnych, wyrazy o ekspresywności implcytnej, interiekcje właściwe i niewłaściwe oraz partykuły i niektóre frazeologizmy. Uczucia są wyrażane również na poziomie składni dzięki wykorzystaniu określonych

---

Psychologowie częściej posługują się terminem ‘emocja’, rezerwując ‘uczucie’ dla zjawisk psychicznych charakterystycznych wyłącznie dla człowieka.

struktur syntaktycznych, takich jak np. pytania retoryczne, wypowiedzi wykrzyknikowe, zdania życzące, zdania żądające (rozkazujące), eksklamacje, wtrącenia, powtórzenia leksykalne i gramatyczne (cf. Bally 1966; Wierzbička 1969, 1996; Grabias 1981; Masłowska 1988; Sieradzka 1995; Sieradzka, Hrycyna 1996; Sieradzka-Baziur 1999, 2001, 2002b; obszerna literatura dotycząca komunikowania i wyrażania uczuć występuje w pracach Sieradzkiej-Baziur 2002; Mikołajczuk 2009; Wełpy 2014).

Bogactwo różnorodnych uczuć zostało przedstawione w polskich tekstach średniowiecznych, jednak zagadnienie to, jak dotąd, nie doczekało się opracowania językoznawczego (cf. Sieradzka-Baziur 2012). Celem tego artykułu jest wskazanie najważniejszych zagadnień odnoszących się do dwóch sposobów uzewnętrzniania emocji przez nadawcę w tekstach staropolskich (do końca XV w.), czyli ich komunikowania i wyrażania.

Najważniejsze polskie teksty średniowieczne to: *Psalterz floriański*, *Psalterz puławski*, *Biblia królowej Zofii*, *Kazania świętokrzyskie*, *Kazania gnieźnieńskie*, *Rozmyślanie przemyskie*, *Bogurodzica* i inne pieśni religijne, modlitwy powszechne, *Modlitwy Wacława*, *Modlitewnik Nawojki*, pieśni procesyjne, *Legenda o świętym Aleksym*, *Skarga umierającego*, *Dialog mistrza Polikarpa ze Śmiercią*, rotty sądowe, statuty ziemskie i inne akty prawne, *Wiersz o zachowaniu się przy stole*, pieśni miłosne, *Chytrze bydlą z pany kmiecie* i inne (cf. Michałowska 2003: 161–640). Wiele spośród tych tekstów dostępnych jest w transkrypcji w *Bibliotece zabytków polskiego piśmiennictwa średniowiecznego* (wydawca: IJP PAN) oraz w *Korpusie tekstów staropolskich* (<<https://www.ijp-pan.krakow.pl/publikacje-elektroniczne/korpus-tekstow-staropolskich>>).

Pełny obraz emotywności tekstów średniowiecznych powinien być wynikiem analiz każdego z tych tekstów pod względem komunikowania i wyrażania uczuć. Pomocne może być wykorzystanie danych zawartych w kategoriach pojęciowych odnoszących się do emocji w opracowanym w latach 2011–2015 w Instytucie Języka Polskiego PAN *Słowniku pojęciowym języka staropolskiego* (SPJS). Projekt ten został sfinansowany przez Narodowe Centrum Nauki. Dane do SPJS pozyskano ze *Słownika staropolskiego* oraz z *Suplementu* (cz. I), w których zawarte są leksemy wraz z przykładami ze wszystkich dostępnych tekstów średniowiecznych z dokładnymi opisami językoznawczymi odnoszącymi się do ich semantyki, gramatyki etc. *Słownik pojęciowy języka staropolskiego* jest historycznym

słownikiem pojęciowym w wersji elektronicznej, o czym szerzej Sieradzka-Baziur 2011a, 2012.

W *Słowniku pojęciowym języka staropolskiego* występują wszystkie artykuły hasłowe ze *Słownika staropolskiego* oraz *Suplementu* (cz. I), zarówno autosemantyczne, jak i synsemantyczne: jest ich 22 735. Każdy artykuł hasłowy ze *Słownika staropolskiego* został podzielony na jednostki pełne oraz niepełne. Jednostki pełne *SPJS* to wyrazy lub połączenia wyrazowe zdefiniowane w słowniku, niepełne zaś to jednostki materiałowe. Zarówno jedno, jak i drugie zawierają wybrany przykład, lokalizację i często datację. W *SPJS* występuje osiem rodzajów jednostek: autosemantyczne, nieciągłe autosemantyczne, synsemantyczne, nieciągłe synsemantyczne, inne, niepełne A, niepełne B, semantyczne (dane z dnia 28.08.2015).

Rodzaj jednostki	Liczba
autosemantyczna	38234
synsemantyczna	1924
nieciągła autosemantyczna	5943
nieciągła synsemantyczna	157
inna	1173
niepełna A	1087
niepełna B	5520
Razem	54038

W *Słowniku pojęciowym języka staropolskiego* znajduje się obecnie około 100 000 jednostek semantycznych czyli przyporządkowanych jednostek autosemantycznych do kategorii pojęciowych.

Drzewko semantyczne *Słownika pojęciowego języka staropolskiego* zawiera obecnie (28.08.2015) 367 kategorii pojęciowych – przy czym do emocji odnoszą się następujące:

2.3.2. EMOCJE (125)²

2.3.2.1. RODZINY EMOCJI (4)

²Cyfra w nawiasie umieszczona po nazwie danej kategorii pojęciowej oznacza liczbę przyporządkowań jednostek autosemantycznych do danej kategorii pojęciowej.

- 2.3.2.1.1. SYMPATIA. PRZYJAŻŃ. MIŁOŚĆ (143)
- 2.3.2.1.2. PODZIWIW. ZACHWYT. UWIELBIENIE (249)
- 2.3.2.1.3. WDZIĘCZNOŚĆ (20)
- 2.3.2.1.4. LITOŚĆ. WSPÓŁCZUCIE (85)
- 2.3.2.1.5. ZADOWOLENIE. PRZYJEMNOŚĆ. SZCZĘŚCIE. RADOŚĆ. ENTU-
ZJAZM (269)
- 2.3.2.1.6. SPOKÓJ. UKOJENIE. ULGA (71)
- 2.3.2.1.7. NADZIEJA. UFNOŚĆ. OCZEKIWANIE (82)
- 2.3.2.1.8. ZDZIWIENIE. ZDUMIENIE. ZASKOCZENIE (79)
- 2.3.2.1.9. NIEZADOWOLENIE (17)
- 2.3.2.1.10. PEWNOŚĆ. NIEPEWNOŚĆ. ROZTERKA (95)
- 2.3.2.1.11. NIECHĘĆ. PRETENSJA DO KOGOŚ. NIEPRZYJAŻŃ. NIENAWIŚĆ
(137)
- 2.3.2.1.12. ZAZDROŚĆ. ZAWIŚĆ (17)
- 2.3.2.1.13. WSTRĘT. OBRZYDZENIE. ODRAZA (76)
- 2.3.2.1.14. POGARDA (97)
- 2.3.2.1.15. PYCHA (82)
- 2.3.2.1.16. WZBURZENIE. GNIEW. WŚCIEKŁOŚĆ. (124)
- 2.3.2.1.17. CIERPIENIA PSYCHICZNE. SMUTEK. ROZCZAROWANIE. ROZ-
PACZ. ŻAL. SKRUCHA (419)
- 2.3.2.1.18. TĘSKNOTA (8)
- 2.3.2.1.19. NIEPOKÓJ. STRACH. LĘK. PRZERAŻENIE (239)
- 2.3.2.1.20. WSTYD (57)
- 2.3.2.2. WYWOŁYWANIE EMOCJI. PRZYCZYNY EMOCJI (480)
- 2.3.2.3. WYRAŻANIE EMOCJI (439)
- 2.3.2.4. NIECZUŁOŚĆ. OSCHŁOŚĆ (3)
- (...)
- 2.4.5.5. RELIGIA – EMOCJE (252)

W obrębie 367 kategorii pojęciowych znajdują się autosemantyczne części mowy takie jak rzeczowniki, czasowniki, przymiotniki, imiesłowy, przysłówki. EMOCJE zawierają nazwy odnoszące się ogólnie do życia psychicznego człowieka, ponadto nazwy uczuć, nazwy oznaczające podmiot, przedmiot, sprawcę uczuć, nazwy przyczyn uczuć oraz zachowań i wyglądu ludzi będących ich skutkiem, nazwy części ciała związane z uczuciami, nazwy rzeczy związane z uczuciami etc.

Z zestawienia wynika, że jednostki autosemantyczne ciągłe i nieciągłe zostały przyporządkowane do 26 kategorii pojęciowych odnoszących się do **emocji**. Odnotowano 3028 przyporządkowań jednostek autosemantycznych ciągłych i nieciągłych, przy czym dana jednostka może być umieszczona w różnych kategoriach ze względu na ogólne znaczenie podane

w słowniku oraz przykład, którym została zilustrowana. Biorąc pod uwagę rodzaje uczuć, które zostały uzewnętrznione w polskich tekstach średnio-wiecznych będących źródłami *Słownika staropolskiego*, można wskazać ich ilościowe zróżnicowanie:

CIERPIENIA PSYCHICZNE. SMUTEK. ROZCZAROWANIE. ROZPACZ. ŻAL.
SKRUCHA (419)
ZADOWOLENIE. PRZYJEMNOŚĆ. SZCZĘŚCIE. RADOŚĆ. ENTUZJAZM (269)
PODZIW. ZACHWYT. UWIELBIENIE (249)
NIEPOKÓJ. STRACH. LĘK. PRZERAŻENIE (239)
SYMPATIA. PRZYJAŹŃ. MIŁOŚĆ (143)
NIECHĘĆ. PRETENSJA DO KOGOŚ. NIEPRZYJAŹŃ. NIENAWIŚĆ (137)
WZBURZENIE. GNIEW. WŚCIEKŁOŚĆ. (124)
POGARDA (97)
PEWNOŚĆ. NIEPEWNOŚĆ. ROZTERKA (95)
LITOŚĆ. WSPÓLCZUCIE (85)
NADZIEJA. UFNOŚĆ. OCZEKIWANIE (82)
PYCHA (82)
ZDZIWIENIE. ZDUMIENIE. ZASKOCZENIE (79)
WSTRĘT. OBRZYDZENIE. ODRAZA (76)
SPOKÓJ. UKOJENIE. ULGA (71)
WSTYD (57)
WDZIĘCZNOŚĆ (20)
NIEZADOWOLENIE (17)
ZAZDROŚĆ. ZAWIŚĆ (17)
TĘSKNOTA (8)

Zestawienie pokazuje pewną ogólną prawidłowość sprowadzającą się do tego, że język staropolski zawiera większą liczbę nazw odnoszących się do uczuć negatywnych – są one częściej uzewnętrznianie. Proporcje te są charakterystyczne również dla tekstów stworzonych przez Jana Kochanowskiego:

Analiza polskich utworów J. Kochanowskiego pod kątem rodzaju i charakteru uczuć komunikowanych (referowanych) oraz wyrażanych przez podmiot emocji upoważnia do stwierdzenia, że twórca czarnoleski rozporządzał bogatą skalą najrozmaitszych sposobów prezentowania stanów emocjonalnych od najwznioślejszych, pozytywnych, takich jak miłość, przyjaźń, litość, współczucie, podziw, uwielbienie, zachwyt, szacunek, aż do najniższych, negatywnych, takich jak pogarda, wstręt, nienawiść. Grupą najbardziej znaczącą i reprezentowaną przez największą liczbę artykułów hasłowych i wyrazów tekstowych jest grupa zawierająca takie emocje negatywne, jak ból, rozpacz, gorycz, cierpienie, smutek, rozczarowanie, zniechęcenie eksperiencera,

co wydaje się zastanawiające u poety renesansowego, postrzeganego jako piewca radości życia (Sieradzka-Baziur 2002: 208).

Materiał leksykalny zgromadzony w zaprezentowanych powyżej kategoriach *Słownika pojęciowego języka staropolskiego* umożliwił prowadzenie analiz leksyki, która posłużyła średniowiecznym twórcom do uzewnętrzniania uczuć poprzez ich komunikowanie i wyrażanie. Jako przykład niech posłuży kategoria pojęciowa WSTYD, w której obrębie znalazły się m.in. takie średniowieczne rzeczownikowe, czasownikowe i przymiotnikowe nazwy uczuć i określenia jak:

(czerwoność) czerwoność (1)³, **(hańba) gańba** (4), **hańbić, gańbić** (1), **oko** (16), **osromocąć** (1), **osromocenie** (1), **osromocenie** (2), **osromocić** (1), **poczesność, poczestność** (3), **poczliwy** (2), **posromanie** (1), **przykryć** (6), **sąmnieć się** (3), **srom** (1), **srom** (2), **srom** (3), **sromać się** (1), **sromanie** (1), **sromieźliwość** (1), **sromieźliwy** (1), **sromieźliwy** (2), **sromocić** (5), **sromota** (1), **sromota** (2), **sromota** (6), **sromotny** (5), **usromać** (1), **usromocić** (1), **wstydać, wstydać się** (2), **(zahańbić), zagańbić** (1), **zapalać, zapalać się** (5), **(zaperzyć się) zapyrzyć się** (1), **zapłonąć się** (1), **zapłonęły** (1), **zapłonienie** (1), **zasromać się, zastromać się** (1), **zasromawać** (1).

Komunikowanie wstydu, czyli negatywnego uczucia, które jest wywołane świadomością złego postępowania, naganą, lękiem przed naganą lub przed znalezieniem się w sytuacji, w której będzie się ocenianym, dokonuje się w tekstach staropolskich poprzez nazywanie tej emocji przy pomocy rzeczowników:

(hańba) gańba (4), **osromocenie** (1), **srom** (1), **sromanie** (1), **sromieźliwość** (1), **sromota** (1), **zapłonienie** (1).

Niektorzy z naszych ślacheiców... otrzuciwszy wszystkę sromieźliwość (abiecto omni rubore) z namniejszą drużnością naśladowając, ni – pod – czyją chorągwią... stanowiąc się obykli *Sul* 21.

Śmierna dziewica, kiedy jest to usłyszała, smęciła się podług swego dziewiczego sromu (pudore cum virgineo) *Rozm* 49.

Relacjonowanie uczuć dokonuje się też przy wykorzystaniu czasowników:

³Numer w nawiasie to oznakowanie danej jednostki leksykalnej w obrębie całego artykułu hasłowego, które umożliwił jej łatwe zlokalizowanie w *Słowniku staropolskim* oraz *SJPS*. Jednostka leksykalna w *SPJS* to osobne znaczenie lub funkcja (wraz z cytatem i lokalizacją). Wyrazy w nawiasach to dzisiejsze postaci wyrazów średniowiecznych.

Zapłońcie się i sromajcie się (erubescant et revereantur, *Puł*: zasromajcie się) pospołu, już się wiesielą złemu memu! *Fl* 34, 29.

W tym celu wykorzystywane są też przymiotniki:

Spowiedź ma być... sromieźliwa, cała, tajemna *ca* 1428 *PFI* 476, *sim.* 1466 *R XXV* 138.

Komunikowanie uczuć odnosi się także do opisu zachowań niewerbalnych odnoszących się do przeżywanych emocji, z którymi często skorelowane są zmiany w wyglądzie człowieka. Wyrazy i wyrażenia mające związek z częściami ciała, wyglądem bywają odzwierciedleniem tej korelacji. Jednostki leksykalne ciągle wykorzystywane w tym celu to: (**czernoność**) **czyrwność** (1), **osromocenie** (2), **posromanie** (1), **srom** (2), **zapalać**, **zapalać się** (5), **zapłonąć się** (1). W tekście średniowiecznym znajdujemy też jednostkę nieciągłą **sromotę w oczu mieć** z artykułu hasłowego **oko** (16) o podobnej semantyce. Oto wybrane przykłady dokumentujące ten sposób uzewnętrzniania uczuć w tekstach średniowiecznych:

Sędzia, będzili przemożon przez stronę potępioną,... zasię jej... trzy grzywny wzięte..., oblaw się czyrwnością, to jest ze sromem, wrocić ima (suffusus rubore suo adversario restituat), iż do wyszszego sędziej ot fałszywego wyrzeknienia jest otwołała *Sul* 55.
Osromocenie (*Puł*: posromanie) oblicza mego (confusio faciei meae) pokryło jest mnie od głosa urągającego *Fl* 43, 17.

Bo jeśm prze ci<ę> (*sc.* Gospodnie) cirzpiął przeciwność, pokrył jest srom lice moje (operuit confusio faciem meam) *Fl* 68, 9, *sim.* *Puł*.

Przenośny sposób opisu uczuć w procesie komunikowania stanów emocjonalnych znajdujemy w wypowiedzi, poprzez którą nadawca wyrażając emocje, konceptualizuje je w terminach odnoszących się do ciała człowieka.

Przykrył (operiut, *Fl*: pokrył jest) srom lice moje *Puł* 68, 10.

W tekstach średniowiecznych znajdujemy najróżniejsze sposoby wyrażania uczuć. Występują w nich językowe znaki ekspresywne: *composita*, wyrazy o znaczeniach przenośnych, wyrazy o ekspresywności implicitnej, interiekcje właściwe i niewłaściwe oraz partykuły:

Nie ma talerza karmieniu swemu, eżby ji ukrojił drugiemu, a grabi się w misę przod, iż mu miedzwno jako miod, bogdaj mu zaległ usta wrzod *Slota* w. 26.

Ach Boże moj, pomoży mi *XIV ex. Zab 315*.

Uczucia wyrażane są w tekstach średniowiecznych również poprzez zróżnicowane struktury syntaktyczne, takie jak np. pytania retoryczne, wypowiedzi wykrzyknikowe, zdania życzące, zdania żądające (rozkazujące), eksklamacje, wtrącenia, powtórzenia, etc.

Podsumowanie

Poetyckie i prozatorskie teksty średniowieczne zawierają ogromny i zróżnicowany materiał językowy, który posłużył m.in. do uzewnętrznienia emocji twórców. Stanowi on egzemplifikację uczuć poprzez ich komunikowanie przy wykorzystaniu różnorodnych nazw stanów emocjonalnych, frazeologizmów, metafor, porównań czy symboli. W tekstach średniowiecznych występują także ekspresywne konstrukcje słowotwórcze, interiekcje właściwe i niewłaściwe, partykuły, pytania retoryczne, wypowiedzi wykrzyknikowe, zdania życzące, żądające, eksklamacje, wtrącenia, powtórzenia leksykalne i gramatyczne etc., służące do wyrażania emocji. W *Słowniku pojęciowym języka staropolskiego* zgromadzono materiał leksykalny dotyczący emocji, który został skategoryzowany w obrębie większej struktury semantycznej. Odsyła on użytkownika do *Słownika staropolskiego*, zawierającego obszerniejszy materiał egzemplifikacyjny (w *SPJS* daną jednostkę ilustruje tylko jeden przykład), do *Suplementu* (cz. I), a także do tekstów staropolskich, które są podstawami źródłowymi obu słowników. Teksty średniowieczne są często tłumaczeniami czy parafrazami tekstów biblijnych oraz innych utworów, stąd konieczne jest przeanalizowanie zagadnień dotyczących zapożyczeń literackich, kontynuacji, nawiązań w kontekście uzewnętrzniania uczuć w konkretnych zabytkach językowych. Przygotowanie całościowego opracowania dotyczącego komunikowania i wyrażania emocji w średniowieczu wymaga analizy językoznawczej wszystkich tekstów z tej epoki przy wykorzystaniu *Słownika staropolskiego*, *Suplementu* (cz. I), *Słownika pojęciowego języka staropolskiego* oraz dotychczasowych ustaleń odnoszących się do uzewnętrzniania emocji przy wykorzystaniu języka.

Literatura

- Bally Ch., 1966, *Mechanizm ekspresywności językowej*, w: *Stylistyka Bally'ego, wybór tekstów*, red. M.R. Mayenowa, Warszawa, s. 110–149.
- Buttler D., 1977, *Grupa semantyczna przymiotników polskich o znaczeniu 'pozostający w związku z radością'*, „Prace Filologiczne” nr 27, s. 271–286.
- Buttler D., 1978, *Łączliwość przymiotników o znaczeniu 'związany z radością'*, „Prace Filologiczne” t. 28, s. 207–221.
- Deptuchowa E. (red.), 2014, *Słownik staropolski, Suplement, cz. I (verba absentia)*, Wrocław–Warszawa–Kraków.
- Doliński D., 2007, *Mechanizmy wzbudzania emocji*, w: *Psychologia. Podręcznik akademicki*, t. 2, red. J. Strelau, Gdańsk, s. 319–349.
- Ekman P., Davidson R.J., 1998, *Natura emocji. Podstawowe pytania*, Gdańsk.
- Grabias S., 1981, *O ekspresywności języka. Ekspresja a słowotwórstwo*, Lublin.
- Masłowska E., 1988, *Derywacja semantyczna rzeczowników ekspresywnych*, „Prace Slawistyczne” nr 73, Wrocław.
- Michałowska T., 2003, *Średniowiecze*, Warszawa.
- Mikołajczuk A., 2009, *Obraz radości we współczesnej polszczyźnie*, Warszawa.
- Pajdzińska A., 1990, *Jak mówimy o uczuciach? Poprzez analizę frazeologizmów do językowego obrazu świata*, w: *Językowy obraz świata*, red. J. Bartmiński, Lublin, s. 87–107.
- Reykowski J., 1974, *Eksperymentalna psychologia emocji*, Warszawa.
- Sieradzka B., 1995, *Stany emocjonalne Brunona Schulza w świetle słownictwa z Księgi listów*, w: *Materiały XVII Konferencji Młodych Językoznawców-Dydaktyków. Bydgoszcz–Wenecja 22–24 maja 1990*, red. A. Otfinowski, Bydgoszcz, s. 159–164.
- Sieradzka B., Hrycyna W., 1996, *O semantyce polskich i angielskich wykrzykników właściwych wyrażających emocje*, w: *Między oryginałem a przekładem II. Przekład, jego tworzenie się i wpływ*, red. M. Filipowicz-Rudek, J. Konieczna-Twardzikowa, Kraków, s. 199–208.
- Sieradzka-Baziur B., 1999, *Pytania retoryczne z utworów Jana Kochanowskiego w funkcji wyrażania emocji*, w: *Język: teoria-dydaktyka. Materiały 21. konferencji językoznawczej zorganizowanej w Trzciny k. Jasła w dniach 27–29 maja 1998 roku*, red. B. Greszczuk, Rzeszów, s. 265–278.
- Sieradzka-Baziur B., 2000, *Językowy obraz serca w polskich utworach Jana Kochanowskiego*, w: *Język a kultura*, t. 14, *Uczucia w języku i tekście*, red. I. Nowakowska-Kempna, A. Dąbrowska, J. Anusiewicz, Wrocław, s. 209–231.
- Sieradzka-Baziur B., 2001, *Składniowe sposoby wyrażania emocji w polskich utworach Jana Kochanowskiego (zdania życzące)*, „Poznańskie Spotkania Językoznawcze” t. 7, Poznań, s. 131–143.
- Sieradzka-Baziur B., 2002a, *Jana Kochanowskiego renesansowy świat uczuć. Analiza językoznawcza*, Kraków.
- Sieradzka-Baziur B., 2002b, *Hymny Jana Kasprowicza. Kategorie wykrzyknikowości*, „Prace Filologiczne” t. 47, s. 397–408.

- Sieradzka-Baziur B., 2011a, *Projektowany „Słownik pojęciowy języka staropolskiego” i jego przydatność w badaniach naukowych oraz w procesie dydaktycznym*, w: *Nie tylko o dydaktyce... Księga pamiątkowa ofiarowana pani profesor Annie Grochulskiej*, red. M. Obrusznik-Partyka, L. Pacan-Bonarek, Piotrków Trybunalski, s. 341–350.
- Sieradzka-Baziur B., 2011b, *Lęki „homo loquens” i „homo scribens”*, „Horyzonty Wychowania” nr 10, s. 125–148.
- Sieradzka-Baziur B., 2012, *O projekcie „Słownika pojęciowego języka staropolskiego” w kontekście prac dotyczących najdawniejszego słownictwa*, „Język Polski” nr 92, s. 81–91.
- Urbańczyk S. (red.), 1953–2002, *Słownik staropolski*, t. 1–11, Wrocław–Warszawa–Kraków.
- Wępa A., 2014, *Językowe komunikowanie uczuć w pieśniach ludowych z Warmii i Mazur*, Kraków.
- Wierzbicka A., 1969, *Dociekania semantyczne*, Wrocław–Warszawa–Kraków.
- Wierzbicka A., 1971, *Kocha, lubi, szanuje. Medytacje semantyczne*, Warszawa.
- Wierzbicka A., 1996, *Między modlitwą a przekleństwem. „O Jezuu” i podobne wyrażenia na tle porównawczym*, „Etnolingwistyka” nr 8, s. 25–39.
- Zaron Z., 1985, *Wybrane pojęcia etyczne w analizie semantycznej (Kochaj bliźniego swego)* Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź.

Pozostałe źródła

- Biblioteka zabytków polskiego piśmiennictwa średniowiecznego*, 2006, kierownik projektu W. Twardzik, płyta DVD, Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków 2006.
- <<https://www.ijp-pan.krakow.pl/publikacje-elektroniczne/korpus-tekstow-staropolskich>>, 1.09.2015.